DAMSTE, H.T.
HEILIGE WEEFSELE OF LOMBOK

DAMSTE.H.T.

HEILIGE WEEFSELE OP LOMBOK

Heilige Weefsels op Lombok

Inleiding

door

H. T. DAMSTÉ.

In touw en groven draad heeft men een geschikt materiaal om lengte van padi en duur van tijd en voorspoed te symboliseeren, en te suggereeren! hoeveel te meer in een van groven draad geweven, lang smal kleed! Wat magische potentie kan de verbeelding daarin niet leggen! Magische potentie die opgesloten blijft zoolang de schering niet is doorgesneden; magische potentie die haar werking kan doen gelden ten goede en ten kwade; die kan sterken en die kan schaden; die men kan aftappen door de schering door te snijden; die men kan paren aan de wondere krachten van heilig of geheiligd water; die men kan kurken door de franje der doorgesneden schering te vlechten en met kepengs toe te knoopen!

Aan al die dingen hebben wij te denken bij de beschouwing van het vraagstuk der heilige weefsels op Bali en op Lombok.

Wellicht dient ook gedacht aan de de Goden der kardinaal-punten vertegenwoordigende kleuren (zwart, lichtblauw, wit, lichtrood, purper, oranje, geel, groen) en aan hun den Algeest Çiwa symboliseerende combinatie; en in verband daarmee ook aan de Goddelijke substanties in diverse deelen van het menschelijk lichaam, althans bij lieden van „standing", aan de Goddelijkheid van vorsten en van lieden van kaste.—

***

Omtrent de heilige weefsels van Lombok vermeldt P. de Roo de la Faille (Adatrechtbundel XV bl. 137:

Bij den kliang berust tevens de „kombong" een heilig weefsel, grof geweven uit gele, blauwe en roode draden, die uitgolvend aan het eind niet zijn doorgesneden. Elk huisgezin maakt er zich één naar dit model, opdat het nageslacht zich evenzoo voortzette. Bij ziekte wordt aan dit „kombong" weefsel geofferd.

Deze dorpen vieren ook het „njepi" dat de Balineezen hebben. 's Avonds is de samenkomst eerst in diepe stilte en donkerte, tot na een slag op de tjenang de lichten worden opgestoken, en met gejuich het offermaal wordt genuttigd.

De heilige (kĕmalé) weefsels, ook „sapoet" geheeten, worden dan besprenkeld, en de draden zonder eind doorgesneden, terwijl alle koffers en gesloten voorwerpen worden opengezet, ter zegening door den „Verdwenen Vorst".

***

De memorie van overgave dd. 1. Mei 1920 van den Controleur van Oost-Lombok J. C. Mann vertelt van de „kombong":

Elke desa of dasan heeft een eigen standaard-model, waarnaar de andere worden gemaakt. Ze worden in de huizen opbewaard op een hooge plaats, een vliering of zoo. Bij ziekte of andere aanleiding tot offeren wordt de „kombong" den pemangkoe gegeven en gaat men gezamenlijk naar een „soemoer kemali". De pemangkoe snijdt dan de draden door en doopt de aan beide uiteinden ontstane franje in het water en slingert die in het rond, zoodat allen bespat worden. Na het opensnijden worden aan de franje kepengs gehangen tot 2000 toe. Gebruikte kombongs worden opbewaard maar niet meer gebruikt. Men maakt dadelijk een nieuwe. De standaard-kombong wordt nooit gebruikt. Deze is niet altijd in bewaring bij den kliang. Soms bij een ander in aanzien staand persoon.

***

Die beide mededeelingen, in verband met het op Bali waargenomen gebruik van dergelijke doeken, — vide Verslag Prins Hendrik Museum 1920 bl. 829, en het in het Kawi-Bali.-Ned. Woordenboek van Neubronner van der Tuuk vermelde onder wangsul, giringsing, gĕdogan, babali en bĕbali (Dl. II 635 IV 703, 713, 973) — gaven mij aanleiding om de hulp der plaatselijke bestuursambtenaren op Lombok en den Inlandschen schoolopziener in te roepen voor een onderzoek naar voorkomen en gebruik der bovengenoemde „kombong's".

Daarop ontving ik van de heeren J. Pauw, G. G. J. Christan, S. van den Brink en Niti Sastro de hierachter volgende hoogst belangrijke mededeelingen, die groote verwachtingen wekken van wat verdere onderzoekingen zouden kunnen opleveren!

Die onderzoekingen zouden zich dan niet tot Lombok behoeven te bepalen. Ook Bali en de eilanden beoosten Lombok beloven een rijken oogst.

J. S. G. Gramberg schreef reeds in 1872 („Eene maand in de binnenlanden van Timor, Verhandelingen Dl. XXXVI. bl. 201):

„Als terloops moet hier worden medegedeeld, dat zoowel op Timor, Rotti, Flores en Soembah elk landschap of district een afzonderlijk patroon van strepen, bloemen of figuren heeft voor de sarongs of de breede salindangs (selimoet), zoodat men aan de dragers van dit kleedingstuk onmiddelijk de landstreek hunner herkomst kan kennen".

En Dr. Alb. C. Kruyt meldde in zijn „De Soembawaneezen" (Bijdragen D. 78 blz. 542):

„In Lakoka wordt het lijk mooi aangekleed, waarbij een oud doek, *roesoe benggi* genaamd, dat niet veel meer op Soemba aangetroffen wordt, een rol speelt. Dit wordt den doode als lendendoek aangelegd. Het lijk wordt met vele doeken bekleed, en een hoofddoek wordt om het hoofd gewonden, maar het gelaat blijft onbedekt".

Verder onderzoek van de litteratuur betreffende de tot „de Groote Oost” behoorende eilanden zou stellig op meer belangrijks doen stuiten. Mij ontbreken daartoe thans de tijd en gelegenheid, zoodat ik mij moet bepalen tot de aanbieding van het materiaal dat de heeren Pauw, Christan, van den Brink en Niti Sastro mij v.w.b. Lombok verschaften.

Eenige eigen opmerkingen en herinneringen moge ik daaraan doen voorafgaan.

***

In mijn Controleursdagen merkte ik anno 1904 in de Berg-regentschappen van Celebes op, dat de jonge meisjes die bovenshuis zaten te weven, bij het aanslaan van den inslagdraad zekere bellenmuziek ten beste gaven: Aan het weefgetouw waren koperen bellen bevestigd die dan begonnen te rinkelen. Ik beschouwde dat als een kennisgeving aan de passeerende jongelingschap dat daar boven een jonge maagd zich oefénde in de plichten eener goede huisvrouw.

In September 1922 echter zag ik te Bima op Soembawa een als vrouw gekleeden man (de „bissoe” van Celebes”) bezig te weven onder begeleiding van door een anderen kerel ten gehoore gebracht zacht fluitspel.

Wanneer men nu leest in de straks volgende nota's, hoe de weefsels op Lombok geëerd worden met reciet van oude verhalen — dan gaat men zoo meenen, dat de Tjambasche bellenklank niet zoo zeer bestemd was voor de ooren van jonge mannen als wel voor het weefsel zelve en de daarin zich ontwikkelénde krachten.

***

Bij een tandenvijling en bruiloftsfeest binnen de poeri te Krangasem in October 1922 zag ik de patienten wier tanden werden gekort, gewapend met een doek zonder eind van grof weefsel, een „gĕḍogan”, om zich daarmee den mond af te vegen.

Ook waren zulke „gĕḍogan's" in gebruik als onderleggers voor vijlgereedschap en voor doekstapelingen.

Een langere „gĕḍogan" van wit goed was beteekend met het liefdes-embleem: de gecombineerde figuren van de liefdes- en schoonheidsgod Batara Sĕmara en de dito godin Dewi Ratih. Na afloop van de tandenvijling behoorde het tot de symbolische handelingen die als voorbereiding tot het huwelijk dienden, dat de bruidegom die figuur eenige malen kussend eerbewees.

Terwijl een Çiwaïtisch en een Boeddhistisch pedanda bij het klingelen der bidschellen hun mantra's opdreunden, werden partijen ook behangen met strengen garen (home spun), welke hun duur van rijkdom en voorspoed moesten verzekeren.

***

Zeer schoon, en zoo het schijnt wel bijzonder magisch, zijn de giringsing-weefsels voor Tenganan (Karangasem), in zwart, groezelwit en donkerroode kleuren, en vertoonend soms wajangfiguren en soms plekken.

Hun vervaardiging geschiedde oudtijds in het geheim door naakte weefsters, zoo men zegt.

Zulke weefsels met niet doorgesneden schering, gĕḍongan's alzoo, worden gebruikt tot het inpakken van den top van de wadah waarin een doode van kaste naar de verbrandingsplaats wordt gevoerd.

Ook bij de viering van feesten wanneer kinderen drie en zes Balische maanden oud worden, wanneer hun later de haren worden geknipt of nog later de tanden gevijld.

Vooral bij kinderen, geboren in de Woekoe Wajang, is dan een giringsing wajang gĕḍogan speciaal vereischt.

Met doorgesneden schering (giringsing wajang lembaran) worden zij gedragen door in gezegde woekoe geboren mannen.

Lieden van Batoer (Bangli) droegen ze ook in den oorlog om hun middel, en zoo zij er de noodige „pĕripih" in bergden, waanden zij hun leven wel best verzekerd!

Verder was die giringsing ook een beveiligingsmiddel voor mannen waarvan èn de oudere èn de jongere broeder waren gestorven: „anak sanan ĕmpĕg” (zie Van der Tuuk's Wdb. III. 21). Zoo zij niet zoo'n giringsing als gordel droegen, zou een vroege en min-schoone dood hun deel zijn (salah pati): zij zouden door den bliksem getroffen worden, en daarmee schande brengen over hun vader e.v. familie, met als gevolgen eertijds: leegschudding en slavernij.

***

Bij het transport van een doode van de Satrija kaste naar de verbrandingsplaats merkte men van Hollandsche zijde anno 1663 reeds op, hoe van de wadah of bade een lang koord uitging, waarvan de priesters, nuchter bekeken, het toestel voortleidden naar de „sĕma” wat echter de diepere zin heeft, dat zij een band stellen tusschen den doode en Çiwa; dat zij den gestorvene heen voeren ter zaligheid.

Als dese (slavinnen) alsoo gecrist waeren ende nu in lichte vlammen stonden, wierde het principaele lijck aangebracht, op de alder costelijckste ende cierlijckste Badij. Aen wedersijden wierdt van een vrouw een quita sol ende waeyer van paertshaer gedraegen; recht voor de doode reeden twee van haere paepen op een carre, hebbende een langh touw in haer handen, dat aen de Badij van het lijck vast was, waermede, soo sij meenen, de dooden naar den Hemel voerden (Leupe: Het gezantschap naar Bali in 1833. Bijdragen T. L. & V. k. in N. I. 1856 bl. 53).

***

Bij aankomst op de verbrandingsplaats wordt de wadah drie malen in het rond gedraaid. Bedoeling is: de ziel van den doode te versterken, haar als het ware te twijnen en verder ineen te draaien, gelijk de kapas gespannen wordt tot garen.

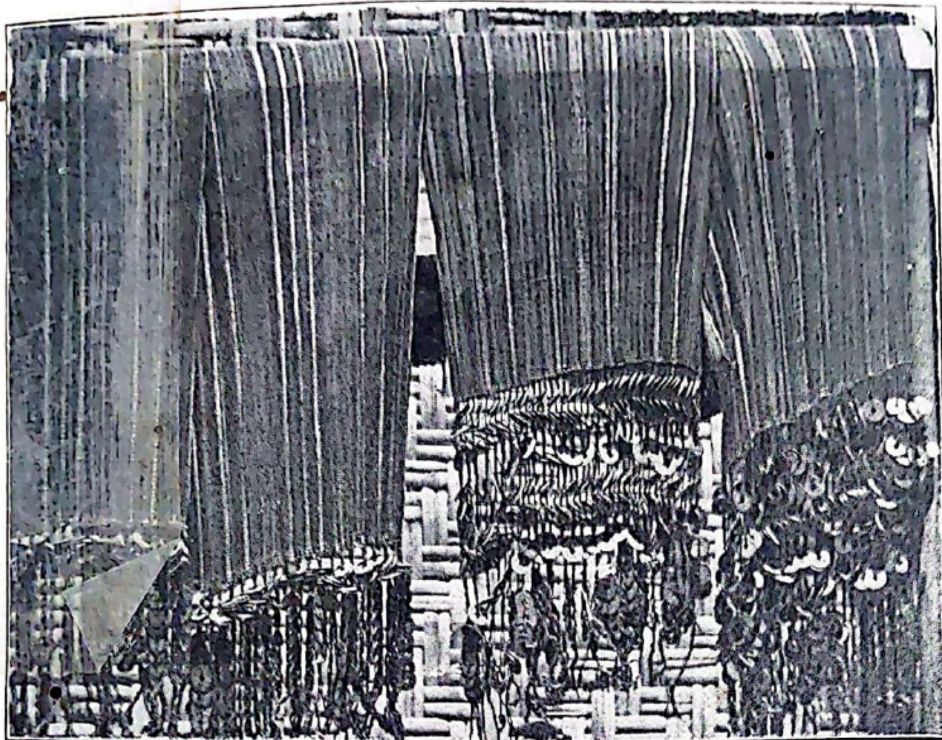
***

Noemen we nog even de kleurige toovertouwtjes (mannetje en vrouwtje) der Soembaneezen.

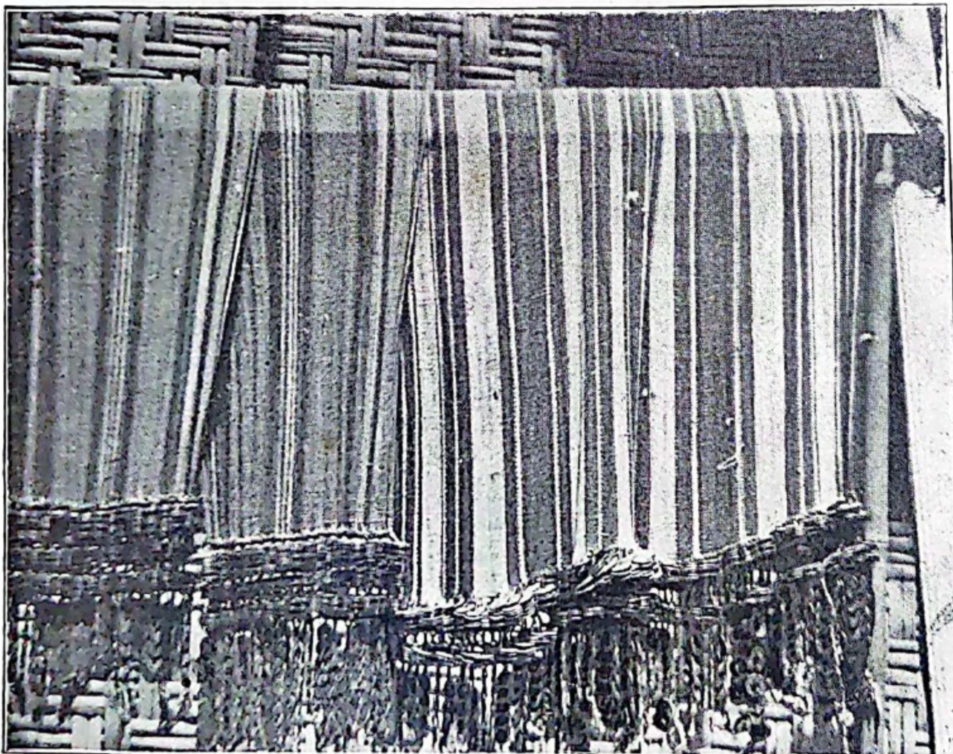
En laten wij overigens het woord aan de Lomboksche heeren.

Mogen hun woord en het hierboven aangedragen, eenigszins amorphe materiaal aanleiding geven tot dieper gaande bestudeering van het vraagstuk der heilige weefsels en al wat daaraan annex is.

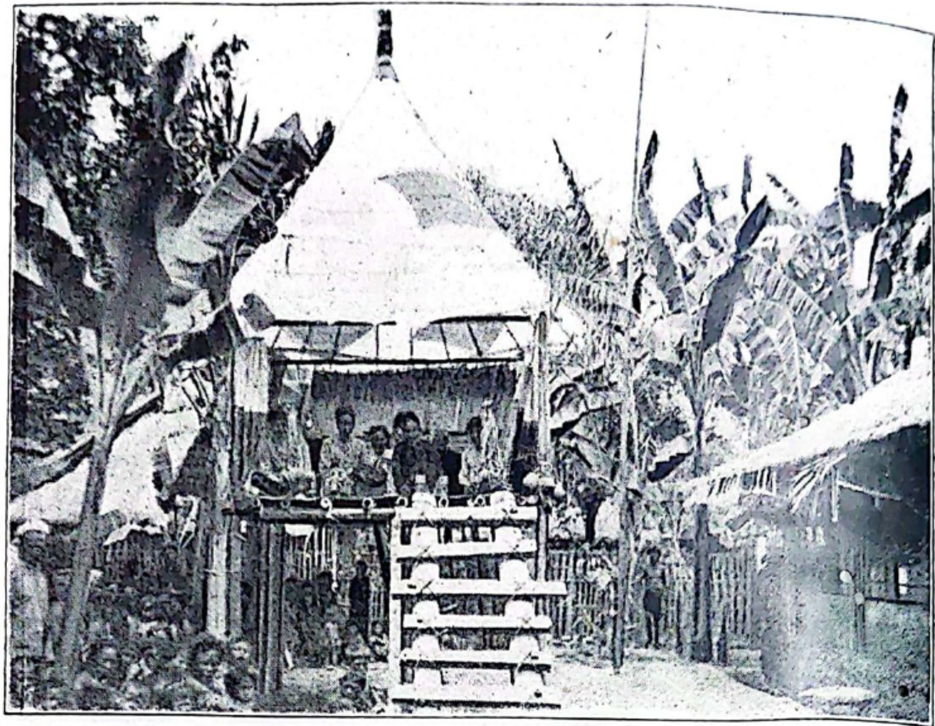
Weltevreden, 27 Maart 1923.

Kekombong oemba te Sembaloen Boemboeng.
1. *ragi reban bandé.*
2. *ragi roempang djorong.*

Kekombong oemba te Sembaloen-Lawang.
1. *ragi keratak ngiring anak (mannelijk exemplaar).*
2. *ragi goeroen lepas (vrouwelijk exemplaar).*

Wijding van de oemba' in de kekep te Roemboek.

Het offeren aan de heilige doeken in de kekep te Roemboek.

I. Mededeelingen van den Controleur van Oost-Lombok J. Pauw.

De Kekombong Oemba'

(HEILIGE DRAAGDOEK)

in het gebruik bij de Sasaks van Oost-Lombok.

Onder de talrijke animistische verschijnselen, die in de samenleving der Sasaksche bevolking kunnen worden waargenomen, bekleedt de vereering van bijzondere weefsels een voorname plaats. En niet alleen bij de „waktoe tiga" Sasaks, doch ook bij de „waktoe lima" Sasaks, hoeveel animistische denkbeelden en opvattingen men dan ook over boord heeft geworpen, worden de heilige weefsels nog steeds in eere gehouden.

De heilige weefsels zijn poesaka, oorspronkelijk poesaka van een gemeenschap, een dorp of nederzetting, later toen het aantal weefsels vermeerderde ook poesaka van bepaalde families.

Deze weefsels, die den bezitter, hetzij een gemeenschap, hetzij een familie of een persoon, kunnen beschermen, geluk en voorspoed aanbrengen, bezitten feticistische eigenschappen.

Men vereert dus deze weefsels, offert eraan en vertrouwt in de beschermende macht van de geest, die erin is afgedaald.

Welke geest? De waktoe lima Sasak weet of veinst dit niet meer te weten. Automatisch houdt hij zijn weefseleeredienst in stand en kan de onbewust gehuldigde voorstellingen niet meer uitleggen, doch vreest den toorn en wraak der geesten bij nalatigheid in de ceremoniën.

Hij kent zelfs de namen der weefsels niet meer en moet inlichtingen inwinnen bij ouden van dagen, meestal vrouwen, die deze wetenschap nog bezitten.

Om de beteekenis dezer weefselvereering dus te begrijpen in haar oorsprong moet men in waktoe tiga dessa's gaan vorschen. In de allereerste plaats moet dan de bakermat dezer animistische voorstellingen in de bergdorpen om de Rindjani worden gezocht, voornl. in de groote dessa's Sembaloen en Bajan. Zooals verder zal blijken wijst ook de terminologie op het gebied dezer weefsels, dat deze weefselcultus, van ouds het eerst in de bergdessa's heeft bestaan, nauw verband houdende met de vereering van goden en geesten en later na de volksverhuizing van het gebergte naar de vlakte is overgebracht. Nu nog heeft bijna iedere dessa in de vlakte relaties met een bergdorp en wordt de afstamming erkend.

De bewoners van dessa Dasan-Lekong zijn afstammelingen van Sembaloen en te Dasan-Lekong treft men dezelfde namen aan der weefsels als te Sembaloen. Te Sembaloen staan de animistische voorstellingen der bevolking nog niet bloot aan de kritiek van waktoe lima Sasaks en vindt men de weefselvereering in haar oorspronkelijken vorm zuiver terug.

Voor de opvattingen van waktoe tiga Sasaks is Sembaloen nog een ideale plaats. Hier leeft nog de goden- en geestenwereld, onbetwist door anderswetenden. De geesten huizen in de bergen, achter rotsen, bij bronnen, groote boomen of rivierbeddingen. Sembaloen-Boemboeng kent zes van zulke heilige plaatsen (kemali') en bezit zes personen (pemangkoes), die belast zijn met de bewaking en het onderhoud dezer natuurmonumenten.

Deze pemangkoes zijn de mediums, die met de bewoners der hun toevertrouwde heilige plaatsen kunnen communiceeren en vervullen in de waktoe tiga maatschappij een voorname rol. Iedere pemangkoe bezit twee

weefsels (kekombong oemba' [1]), een mannelijk en een vrouwelijk exemplaar, zoodat er dus te Sembaloen-Boemboeng 2 ×6 = 12 oemba's zijn, die paarsgewijze worden bewaard door den betrokken pemangkoe.

Sembaloen-Lawang kent ook zes heilige plaatsen met zes pemangkoes en bezit dus ook 12 kemaliweefsels. De geest, die de rots of bron van een pemangkoe bezielt, kan tevens afdalen in het weefsel, dat aan die rots of bron is gewijd. Zoo zien we te Sembaloen-Boemboeng een asemboom met daaronder eenige verspreide brokken steen een bijzondere vereering toegedragen worden. Deze heilige plaats heet Reban bandé en de pemangkoe Ama Seridawi, die zich de bewaking van deze kemali' toevertrouwt ziet, is tevens bewaarder van het allerheiligste weefsel *ragi reban bandé*, het mannelijke exemplaar, terwijl het vrouwelijke exemplaar der naam van *ragi roempang djorong* draagt.

Van deze beide weefsels, die onder de andere weefsels een eereplaats innemen, immers de pemangkoe van reban bandé is de voornaamste kemalibewaarder, gaat hierbij een foto. De verzamelnaam dezer kemaliweefsels is kekombong oemba', terwijl de exemplaren onderling weer met den soortnaam ragie worden thuis gebracht. Van een kekombong oemba' bestaan echter maar een vrouwelijk en een mannelijk origineel exemplaar. De weefsels zijn smal en lang en aan de uiteinden voorzien van franje, waaraan kepengs zijn bevestigd, 1000 kepengs aan ieder uiteinde van de weefsels van reban bandé. De omba' mag wel worden nagemaakt doch is dan niet voorzien van kepengs en smaller en korter dan de origineele oemba'.

In dat geval heet het weefsel geen oemba', doch wordt eenvoudig met „ragi" aangeduid; alleen het standaardmodel heet kekombong oemba'.

---

[1]) Oemba' beteekent dragen (doekoeng), dus een draagdoek. De beteekenis van kekombong is niet na te gaan. Kombong is puim, batoe kombong is puimsteen.

De oemba' van reban bandé, zoowel het vrouwelijk als het mannelijk exemplaar, is samengesteld uit draden van vijf kleuren, geel, blauw, wit, zwart en rood. De kleuren van het vrouwelijke weefsel zijn iets lichter dan die van het mannelijke exemplaar. De origineele oemba' moet door den pemangkoe zorgvuldig bewaard worden en eerst als de draden geheel zijn versleten en het weefsel niet meer dienst kan doen, worden de heilige weefsels verbrand en vervangen door nieuwe van dezelfde kleur en grootte.

De voorstelling van een mannelijk en een vrouwelijk exemplaar weefsel waarborgt de continuiteit en instandhouding der oemba'. De oemba's worden door den pemangkoe thuis opgerold bewaard op een hooge plaats (sempara) in een mandje (sok-sokan).

Van tijd tot tijd wordt er aan deze weefsels geofferd (djambé) met rijst, sirih, pinangnoten en kepengs. De sok-sokan wordt geopend en de offerschalen met spijzen worden er naast gezet, doorgaans in de maand Mauloed, doch ook wel op andere tijden. De langgerekte, smalle vorm dezer oemba's breng ik in verband met een hunner voornaamste gebruiksfuncties als draagdoek van heilig water bij besnijdenisceremoniën en de wijding van de jonge padiebibit voor deze naar het veld gebracht wordt.

De laatste handeling trof ik alleen te Sembaloen aan.

Voor het uitplanten van de padie, wordt er door de pemangkoes eerst water verzameld uit de heilige bronnen. Dit water wordt bij elkaar gedaan en in de langgar bewaard in een bamboekoker. Op een bepaalden dag draagt de betrokken pemangkoe dit water in de oemba' naar de heilige plaats reban bandé, waar een selamatan wordt gegeven. Naderhand wordt het heilige water verdeeld ter besprenkeling van de jonge padie.

Ook bij de besnijdenis en het hoofdhaar scheren der jonggeborenen wordt het heilige water in de oemba'

naar de versierde paposan gedragen. De paposan is een vierkante, overdekte ruimte, ongeveer een meter boven den grond, waar de genoemde ceremoniën plaats vinden.

De betrokken familieleden gaan in optocht naar den pemangkoe, wiens oemba' zij den voorkeur geven, en halen het daar reeds gereed staande water. Zij leenen daar de oemba' (doorgaans het mannelijke exemplaar) en dragen daarin het water in een kom onder gejuich en geschreeuw met gamelan naar de paposan. Daar moet het heilige water en de oemba' een nacht blijven, bewaakt door ouden van de dessa, die reciteerende den nacht doorbrengen (boedjangga's), terwijl offerschalen met spijzen rond de oemba' zijn opgesteld.

Eerst den volgenden dag komen de kinderen, die de besnijdenis zullen ondergaan of wier hoofdhaar zal worden geschoren. Bij dergelijke ceremoniën wacht men doorgaans, totdat een aantal kinderen voor deze gebeurtenissen in de termen vallen om maar een paposan behoeven te bouwen en kosten te sparen.

Intusschen hebben de ouders van de kinderen, die besneden zullen worden, een namaakweefsel vervaardigd van een der door den pemangkoe bewaarde standaardmodellen: de kekombongs oemba'. Dit namaakweefsel is korter en smaller dan de oemba' en draagt geen kepengs. Na de geboorte van het betrokken kind is de moeder begonnen een der oemba's na te weven en thans is dit namaakweefsel (moedjo mali') gereed gekomen en wordt, aan de uiteinden nog niet doorgesneden, meegebracht.

Zijn de kinderen in de peradja (draagstoel) in optocht rondgedragen, dan gaat men daarna in de peposan zitten en de moedjo mali' wordt doorgesneden door een der oudste gasten.

Daarna wordt de franje aan de uiteinden in het heilige water gedoopt en boven de peradja drie malen rondgezwaaid om de hoofden der kinderen te besprenkelen, waarna vervolgens de besnijdenis of het hoofdhaar scheren plaats heeft. Soms worden aan de scheringdraden

van de moedjo mali' eenige kepengs geregen als geschenk voor den gast, die de draden opensnijdt. De moedjo mali' blijft daarna bezit van den betrokken jongen en wordt door hem zorgvuldig bewaard of gebruikt als buikgordel (saboek).

Iedere Sasak heeft zoo'n moedjo mali', die hem tot beveiliging in zijn verder leven moet dienen.

De pemangkoe ontvangt voor het leenen van de oemba' een klein geschenk, terwijl ook de offerspijzen, waarbij dikwijls kepengs zijn gevoegd, na haar geestelijke functies verricht te hebben, eigendom van den pemangkoe worden.

Buiten de genoemde ceremoniën wordt de kekombong oemba' te voorschijn gehaald bij verschillende selamatans, doch het komt mij voor dat het oorspronkelijk doel van dezen doek alleen is geweest het dragen van heilig water bij bepaalde gebeurtenissen, waarna langzamerhand deze draagdoek ook een bijzondere vereering is deelachtig geworden.

De oemba's der onderscheidene pemangkoes verschillen weinig van vorm en grootte. Altijd treft men de vijf genoemde kleuren aan, soms nog meer, doch de patronen zijn van iederen oemba' een weinig anders.

Behalve te Sembaloen, treft men ook te Bajan, Beboeroeng, Sapit en de overige bergdorpen overal heilige kemaliplaatsen aan, bewaakt door pemangkoes, die ieder een stel oemba's bezitten, gewijd aan hun kemali. Te Sapit zijn vier van zulke door geesten bewoonde verblijven.

Als regel zouden de oemba's den naam moeten dragen van de betrokken heilige kemaliplaats in de dessa. Dit klopt echter niet altijd en dikwijls dragen de oemba's de namen van buiten de dessa gelegen vereerde plaatsen, al naar de voorkeur van den pemangkoe en zijn volgelingen voor de eene plaats boven de andere.

De kekombong oemba' van de kemaliplaats dèwannase te Sembaloen heet ragi boea' beringin en ragi boea'

boenet en men heeft hier dus uitsluitend het patroon van de weefsels op het oog gehad. De kekombong oemba' van de kemaliplaats boekit bawo te Sembaloen heet ragi bantek en ragi bajan. Een patroon van een bajanweefsel is dus vroeger hier ingevoerd.

De kekombong oemba' gewijd aan de kemaliplaats Patragoeroe te Sembaloen, draagt den naam ragie perigi Modjopait en ragi patragoeroe, namen, die te Sembaloen weer worden aangetroffen. Zoolang in de dessa's de heilige kemaliplaatsen worden vereerd en pemangkoes nog met de onzichtbare geesteswereld worden geacht in verbinding te staan, is de beteekenis der namen van de heilige weefsels nog thuis te brengen.

Doch waar de pemangkoes zijn afgeschaft, de heilige plaatsen niet meer in tel zijn, maar de weefsels toch nog steeds worden vereerd, is het juiste verband voor een begrijpelijke voorstelling zoek geraakt. Die toestand heeft men gekregen in de dessa's, wier bevolking vroeger van de moedernederzetting is uitgezwermd en in de nieuwe omgeving geen kemali en pemangkoestelsel meer heeft aangedurfd, doch de weefselvereering niet als laatste concessie aan de strenge Islamitische leer heeft willen laten vallen.

Buiten de genoemde dessa's in het gebergte heeft men dus een weefselvereering gekregen, geheel los staande van heilige bronnen, boomen, rotsen of rivieren met hun pemangkoes.

Wel wijzen de patroonnamen der weefsels op deze plaatsen doch de bezitters hebben deze plaatsen nooit gezien en weten doorgaans niet waar zij gelegen zijn.

In het district Pringgabaja hebben de lager dan Sapit gelegen dessa's reeds veel van hun animistische voorstellingen prijs gegeven aan den wassenden invloed van de waktoe lima.

Suwela is reeds omgezwaaid, tenminste in naam, pemangkoes en kemaliplaatsen worden hier niet meer officieel erkend. De afstamming der dessa's in het

Pringgabajasche is altijd weer terug te brengen tot Sembaloen, Bajan of Sapit.

Een oorspronkelijke nederzetting en tevens nog een echt waktoe tiga miliëu is Pengadangan in het Noorden van het district Masbagik. Hier is het pemangkoe- en kemalistelsel ongerept en worden de goden en geesten nog officieel gediend.

Twee pemangkoes bewaken de heilige plaatsen Makam Soekatain en Makam Longkak en bewaren ieder een stel kekombongs oemba'. Ook hier wordt er voor de besnijdenis der jongelingen of de ceremoniën bij het hoofdhaar scheren, tandenvijlen, of huwelijk, heilig water gehaald uit de bij deze kemaliplaatsen gelegen bronnen in den heiligen draagdoek. Nadien wordt het water in een schaal en toegedekt door de kekombong op een der heilige plaatsen gezet, hier heilige graven van uitgeweken vorsten en hun afstammelingen van het Selaparangsche rijk. Na de noodige gebeden wordt het water in den heiligen doek onder een pajoeng naar het huis van den pemangkoe gedragen, waarbij menjan wordt gebrand.

Op den avond voor de genoemde ceremoniën wordt de oudste kekombong met gamelan opgehaald en naar de pawosan gebracht. Na eerst verschillende ommegangen te hebben gemaakt wordt het door de 2 pemangkoes verzamelde heilige water opgehaald en in de kekombong naar de pawosan gedragen. Tevens haalt men in den draagdoek het zoogenaamde pendjenengan-water, water, dat met een vereerd voorwerp in aanraking is geweest.

In de pendjenengan-vereering vindt men weer een vorm van feticisme, een voorwerp, te Pengadangan een eenvoudige kris, elders een klompje metaal of een lans, te Pringgabaja zelfs een oud geweer, wordt bezield geacht en groote invloed toegedacht op het lot der bezitters, hetzij alle bewoners van de nederzetting, hetzij een bepaalde familie.

Het heilige water, toegedekt door de kekombong, blijft gedurende den nacht op de pawosan staan, bewaakt door een oude vrouw, de bergoe, terwijl de noodige recitatoren den tijd met verhalen verkorten. Ook de draden der uiteinden van de heilige kekombong worden even in een kom met water gedompeld, welk water met het andere heilige water bij de ceremoniën dient ter besprenkeling der hoofden van de jonge aannemelingen.

Dit geschiedt om twee uur na middernacht voor degenen, die besneden zullen worden (mandi maling), terwijl eerst den volgenden dag de besnijdenis plaats vindt. Ook de jonggehuwden worden 's nachts met het heilige water besprenkeld. Deze besprenkeling geschiedt met de franje van een nieuwen doek, die voor het mandi maling feestelijk wordt opengesneden. Deze doek is in verkleind formaat nageweven van een heilig standaardmodel weefsel.

Nadat de kekombong dan nog eens in processie naar de Soengai-belimbing is gebracht met gamelan en daar een selamatan is gehouden (mandi bersoetji), wordt de heilige doek in feestelijken optocht naar den pemangkoe teruggebracht.

Vermeld dient ook nog het gebruik van den heiligen doek bij ernstige ziekte. De kekombong wordt dan in het huis van den zieke gebracht, bewierookt en men offert spijzen aan het heilige weefsel. Ook het welslagen van een onderneming of de vervulling van een wensch, tracht men dikwijls te bereiken door de belofte aan de kekombong te zullen offeren bij een eventueel succes. Ook in de dessa Lenek, afstammende van Pengadangan, treft men deze oude gebruiken nog aan. Lenek houdt zich nog met moeite staande als waktoe tiga bolwerk te midden van den wassenden waktoe lima-vloed, en zijn ondermijnde muren dreigen reeds in te storten. Van een officieelen pemangkoe wil men hier al niets weten; doch een heilige bron Timba Pasiraman houdt men er nog op na. Ook hier worden de kinderen, die besneden zullen worden, of

wier hoofdhaar afgeschoren en tanden gevijld zullen worden, ook de bruid en bruidegom, 's nachts met het heilige water, dat met de kekombong in aanraking is geweest en van de bron Timba Pasiraman, besprenkeld (mandi maling).

De waktoe tiga van Masbagik, eveneens afstammende van Pengadangan, vereert een kekombong, die wordt bewaard door een familielid van het districtshoofd.

Het mandi maling geschiedt om twee uren na middernacht met heilig kekombongwater, pendjenenganwater, d.i. water in aanraking geweest met een klompje goud, een vereerd dessasieraad te Masbagik en water afkomstig van de bron boembang.

Een oude vrouw bewaart hier de kekombong en de pendjenengan. Pemangkoes worden niet meer genoemd. In de kekombong wordt het heilige pendjenenganwater en het boembangwater naar de pawosan gedragen. 's Nachts vereenigen zich de kijai en recitatoren op de pawosan, wierook wordt gebrand voor de kekombong en het heilige water, de nasi soetji wordt opgedragen en door de kijai met zijn helpers genuttigd.

Daarna geschiedt het mandi maling.

De kekombong's oemba' van Masbagik en Lenek zijn waarschijnlijk weer namaaksels van de heilige weefsels van Pengadangan. Bij de verlating der nederzetting hebben de kolonisten, te Masbagik een der voorvaderen van het tegenwoordige districtshoofd, den heiligen doek laten naweven en als djimat medegenomen. Dit weefsel is in de nieuwe nederzetting weer verscheidene malen vernieuwd, van naam veranderd, waardoor het terminologisch verband is zoek geraakt, en evenmin verband meer bestaat tusschen de kekombong en een kemaliplaats in de nieuwe nederzetting.

In de dessa Ketangga, waktoe-tigadorp, heeft men nog de kekombong ragi naga poesaka en de kekombong bajan natas, die dus weer op verband met Bajan wijzen.

De dessa Songak in het Sakrasche staat nog vast op zijn waktoe tiga grondvesten. Hier zorgen de pemangkoes nog voor het heil der geloovigen en zijn de oemba's gewijd aan de heilige plaatsen, de naburige kemali's Pantoeng Paloeng bij dessa Keselet, Segeleng bij dessa Roemboek, en Emboeng poentih bij dessa Ganti. Vandaar dat de oemba's heeten:

1. Oemba' Pantoeng Paloeng
2. Oemba' Segeleng
3. Oemba' Emboeng poentih.

Deze heilige doeken zijn aan de uiteinden voorzien van 900 kepengs en geweven van vijf soorten draden, wit, zwart, rood, geel en groen, de oemba' Emboeng poentih van vier soorten draden.

Ook hier wordt de heilige draagdoek, evenals te Sembaloen, gebruikt bij de besnijdenisfeesten en het scheren van het hoofdhaar voor het dragen van het gewijde bronwater, terwijl de kinderen, die de ceremoniën zullen ondergaan, voorzien zijn van een namaakweefsel als te Sembaloen de moedjo mali', in het Sakrasche bèlat geheeten.

De oemba' Emboeng poentih wordt te Songak het meest vereerd. De beide andere oemba's zouden reeds verdwenen zijn.

De waktoe tiga dassan Toendak in de dessa Djrowaroe bezit en vereert eveneens een oemba' Emboeng poentih. Toendak ligt heel dicht bij dessa Ganti. De oemba' Emboeng poentih (Emboeng = verzamelplaats van water, poentih = pisang), draagt denzelfden naam als de kemaliplaats bij dessa Ganti. Deze heilige doek moet dan ook ter plaatse begonnen te worden geweven om de noodige magische kracht te kunnen bezitten.

Indien deze oemba' wegens ouderdom dient vervangen te worden, trekken de geloovigen van Songak naar de Emboeng poentih bij dessa Ganti, waar het weefgetouw in gereedheid wordt gebracht en oude vrouwen onder het volbrengen van de noodige ceremoniën de eerste

toebereidselen verrichten voor het begin van het weefsel. Het weefsel mag daarna beëindigd worden in de dessa.

In de op twee palen afstand van Songak gelegen dessa Roemboek bezit men geen eigenlijke kekombong oemba' meer.

Ook de kemaliplaatsen heeft men prijs gegeven en de pemangkoes zijn in de verdrukking geraakt. Een kleinere oemba', waarschijnlijk een oude moedjo mali of bèlatdoek werd hier tot heiligendraagdoek gepromoveerd voor het wijwater bij de ceremoniën. Deze doek is kleiner dan de in andere dessa's aangetroffen oemba', is slechts van een kleur, geel, en niet voorzien van lange franje aan de uiteinden, waaraan hoogstens 44 kepengs zijn bevestigd. Deze kleine oemba' heet te Roemboek oemba' èro (doek, die rond gebracht wordt).

De eigenlijke kekombong oemba' moet dus te Roemboek verloren zijn gegaan. Doch men heeft zich weten te behelpen en een groot aantal importweefsels, dezelfde rol en kracht toegedacht als de oemba'. Deze weefsels, hier lempot (slendang) geheeten, worden meerendeels bewaard ten huize van het nog jeugdige, geschoolde dessahoofd. Men vindt hier de lempot ragi bajan, — Roemboek stamt af van Bajan, — de lempot ragi boembang, een gelijkluidende naam als de heilige bron bij Masbagik, de lempot ragi donga, die op een bron bij Sapit wijst en andere.

Te Roemboek heeft men dus ook, gelijk in andere dessa's, zooals boven reeds werd uiteengezet, officieel de kemaliplaatsen afgeschaft, doch in de vereering van weefsels, genoemd naar heilige bronnen en steenen in andere dessa's, erkent men bewust of onbewust het bestaan van dergelijke heilige plaatsen, al zijn deze dan veraf gelegen. Ook te Roemboek spelen de oemba' èro en de lempots dezelfde rol als de oemba' in andere dessa's.

In de plaats van een pawosan wordt hier bij bijzondere gebeurtenissen een hoog gebouwtje opgericht bestaande uit 9 pinangstijlen, waarvan de vloer zich ± 3 meter

boven den grond bevindt. Aan de stijlen moeten hangen een klappernoot, een stuk suikerriet, een stuk bamboe en een pisangtros.

Het dak is vervaardigd van wit, in de dessa geweven linnen, en loopt puntvormig toe. Dit gebouwtje heet te Roemboek *kekep*. Eens per jaar, veelal in de maand Saafar, worden de oemba' en de lempots in de kekep gewijd, bewierookt en met offerspijzen vereerd. Van deze ceremoniën zijn eenige foto's hieraan toegevoegd.

Dat te Roemboek de oemba' verdwenen en een kleine oemba' nog een onbeduidende rol speelt, hangt m.i. ook samen met het verdwijnen der pemangkoes, terwijl de vereering van een of meerdere lempots, namaakweefsels van oemba's uit andere dessa's, ten nauwste samenhangt met de vereering, die invloedrijke personen na het afschaffen der pemangkoes, bepaalde weefsels toedroegen.

Het is dus niet onmogelijk, dat te Roemboek de dorpshoofden, die in zekeren zin de pemangkoes vroeger als machtsconcurrenten te duchten hadden, andere weefsels lanceerden, als tegenwicht van het machtsmiddel der pemangkoes, die, na den strijd en den val dezer pemangkoes met hun kekombongs oemba', door de gemeente vereerd werden.

Te Roemboek worden bij feesten en dgl. dan ook steeds de heilige lempots van het tegenwoordige dessahoofd geleend.

Doch ook al moge deze verklaring aannemelijk geacht worden, en bovendien de aanwezigheid van vele uitdorpsche weefsels langs afstammingsonderzoekingen kunnen worden thuisgebracht, toch blijven in alle dessa's nog een groot aantal weefsels over, die noch echte kekombongs oemba', noch valsche kekombongs oemba', noch tot heilig gepromoveerd zijn, toch bovenmatig worden gevreesd.

Dit brengt mij tot de noodzakelijkheid ook minder goede eigenschappen van de heilige weefsels te moeten melden.

Bijna ieder vereerd weefsel is behept met de ondeugd ziekten te kunnen teweeg brengen, niet alleen de kekombongs oemba', doch ook de andere weefsels.

De doekoen, de belian of de pemangkoe in het dorp weet het verband tusschen de ziekte van zijn patient en een bepaald weefsel op te sporen. Een der kekombongs oemba' te Sembaloen Lawang heet ragi bandjargetas, die een oorziekte kan teweeg brengen. Oorziekten te Sembaloen kan men door middel van dit weefsel genezen, doch ook in andere dessa's kunnen menschen aan deze ziekte lijden. Vandaar, dat in vele dorpen een weefsel, genaamd ragi bandjargetas wordt bewaard, waarschijnlijk dus nagemaakt van het moederweefsel, de oemba' bandjargetas te Sembaloen.

Deze namaak ragi bandjargetas speelt alleen bij ziekten een rol, dus niet bij besnijdenisceremoniën en dgl., waar de oemba' functionneert. Doch behalve oorziekten, heeft men buik-, huid-, oog- en vele andere ziekten, die alle ontstaan zijn door geheime krachten van een der heilige weefsels.

Vandaar, dat men in alle dorpen, behalve de eigenlijke kekombong oemba', een groot aantal andere weefsels er op na moet houden, want iedere ziekte schuilt weer in een anderen doek. Nu was het aantal kekombongs oemba' beperkt, het aantal ziekten zeer groot, en ook met import van kekombongs uit andere dorpen had men iedere ziekte nog niet haar eigen weefsel toegedacht.

Men had een uitgebreide apotheek noodig, die berekend was op verschillende ziekten en zoo ziet men dus in ieder dorp, naast de heilige draagdoeken, een groot aantal weefsels, die met geen ander doel worden vereerd en bewaard dan bij wijze van ziektenverwekkers en ziektenbezweerders.

Deze weefsels dragen de namen hunner patronen of ziekten en hun inhaerente kwalen worden in bijna alle dorpen gevreesd. Ook kan het mogelijk zijn, dat een

dergelijke gevreesde en vereerde doek langzamerhand de plaats van de kekombong oemba' is gaan innemen.

Heeft de belian of pemangkoe den aard van de ziekte vastgesteld en weet hij welk weefsel hiervan de verwekker is, dan wordt de patient eerst op de gewone wijze belezen en gemedicineerd met sirih, terwijl door den zieke de gelofte wordt afgelegd in geval van genezing aan het betrokken weefsel te zullen offeren en een doek te zullen naweven, gelijk aan het ziekteaanbrengende weefsel.

Dit namaakweefsel, dat feestelijk moet worden opengesneden, gepaard gaande met een selamatan, waarbij de draden aan de uiteinden weer worden bevochtigd met wijwater, waarmee de reconvalescent wordt besprenkeld, dient hem dan naderhand als voorbehoedmiddel tegen een nieuwen aanval der ziekte.

Het namaakweefsel mag niet zoo groot zijn als het model; is een verkleind formaat.

Bij het afleggen dezer gelofte strengelt men draden van de kleur, waaruit het weefsel is samengesteld, dooreen en bindt deze streng om den pols. De band verwijdert men eerst na het gereed komen van den nieuwen doek.

Ook de, voor de kinderen naar de pawosan meegenomen, moedjo mali of te Sakra de bèlat is doorgaans namaak van een ziekte aanbrengend weefsel en dient als voorbehoedmiddel tegen kwalen en naderhand blijft het kind deze amulet als buikband dragen.

De bij het huwelijk door de moeders of vrouwelijke bloedverwanten voor bruid en bruidegom geweven doek, die op de bruiloft plechtig wordt opengesneden, waarna de aan de scheringdraden geregen kepengs onder de gasten worden verdeeld, en de jonggehuwden worden besprenkeld met de in wijwater gedoopte franje, is meestal ook weer namaak van een of andere ziekteverwekkenden doek en dient den jonggehuwden ter bescherming tegen booze plannen van het weefsel.

De aan de onderscheidene weefsels annex zijnde ziekten zijn ten deele algemeen, ten deele slechts den ingewijden bekend.

Men heeft de ragi todjang, die branderige jeuk, de ragi boeah boenoet, die puisten verwekt.

De ragi ida dari ngamoek brengt krankzinnigheid voort, de ragi edang petong een huidziekte.

In de ragi apit bangkè zouden we niet minder dan de oorzaak van verderf en vernietiging moeten zien, waarbij meestal aan lepra wordt gedacht.

De ragi seroesoe kan iemand toorn en boosheid bezorgen.

De ragi peropok is gevaarlijk voor buikziekten, terwijl de ragi lekongborok weer puisten verwekt bij zijn slachtoffer.

Zelfs heeft de Sasak de oorzaak gevonden van zijn bekende steelzucht in de ragi poetri ngajap.

Een ieder, die door dezen doek wordt aangetast, kan het stelen niet meer laten, d.i. stelen in het klein overdag (ngajap).

Voor de medicineering van de talrijke veediefstallen zijn nog geen kruiden gewassen, of hier in dit verband doeken geweven. Jammer dat onder de Sasaks een dergelijk bestrijdingsmiddel van een ingeworteld kwaad nog ontbreekt. Zoo'n doek zou de eerste plaats in de medicijnkast moeten hebben, want veediefstal is een ziekte, waaraan een groot deel der bevolking lijdt.

De kekombong oemba' van Sembaloen-boemboeng, de ragi Madja-pahit, slaat iemand met stomheid, de oemba' ragi soemoer djamdjam verspreidt schurft, de oemba' ragi rante emas een wormziekte, de oemba' ragi bantek een huidziekte (frambosia).

De kekombong oemba' van Sembaloen-lawang, de ragi ai' emboek, verwekt doofheid, de oemba' ragi goeroen lepas een oogziekte. Voor koorts bezit de welvoorziene apotheek de ragi montoeng setinggi, voor bewusteloosheid de ragi batoelilih.

Het is vooral te Sembaloen, dat bijna alle weefsels van kwalen en ziekten aanbrengende eigenschappen verdacht worden. Behalve de bovengenoemde doeken bezit men daar de ragi roempoeng djoerangbongkot, die hoofdpijn aanbrengt, de ragi roempangdjoerangle-bak een soort rheumatiek, de ragi piling verwekt een darmziekte (bloedafgang), de ragi endes een vlek-ziekte, de ragi kelotok een blaasziekte.

De ragi peraba malang kan iemand geheel in het ongeluk storten, de ragi lelampak poeset brengt pijnen in de navelstreek voort, de ragi pelapak ngampeng puisten in den hals.

Ook de elders genoemde ragi apit bangkè vindt men te Sembaloen terug. De doek moet daar worden nage-weven, indien kinderen een huis bouwen ten Noorden of ten Oosten van vaders woning. Een Noordelijker of Oostelijker gelegen erf wordt geacht hooger te liggen, hetgeen niet geoorloofd is ten opzichte van het ouderlijk huis. Indien echter door plaatselijke omstandigheden de kinderen, — ook de jongere broer ten opzichte van den ouderen broer, — gedwongen worden daar toch te bouwen, kunnen ziekten onder de menschen, het vee en het gewas worden vermeden, indien de kinderen of de jongere broer de ragi apit bangkè laten naweven en een selamatan geven.

Een dergelijk vergrijp, waardoor de geheele negerie door ziekten en kwalen kan worden geteisterd, kan men dus ook weer eenvoudig door weven te boven komen (ilang panasnja).

In de kekombongs oemba', vervolledigd met een groot aantal ragies denkt men zich dus de schuilplaats van allerlei ziekten. Brengt het standaardweefsel de ziek-te voort, het namaaksel is weer de medicijn en dit bijge-loof, oppervlakkig beschouwd kinderlijk gedacht, heeft echter gewaakt voor de instandhouding van het weefge-touw in de dessa, heeft de vrouwen en meisjes gedreven

naar den weefstoel en gezorgd, dat een van de voorvaderen geërfde kunst niet is verloren gegaan.

Het bijgeloof is gepaard gegaan aan practischen zin, waardoor een weefindustriesysteem werd opgebouwd en in stand gehouden, gebaseerd op vrees en vereering voor ziektenverwekkende doeken, waardoor de vrouwen wel genoodzaakt waren zich de weefkunst eigen te maken.

Het model-standaardweefsel bleef borg voor een solied sober katoenen weefsel, sterk en haast onverslijtbaar, in donkere kleuren en waakte voor import van uitheemsche, opzichtige doeken.

Het systeem liet geen verslapping aan het weefgetouw toe. De vrouwen hadden steeds iets om handen en de huisindustrie werd onbewust bevorderd op een wijze, die een Ghandi met zijn home-spun opwekking zou kunnen jaloersch maken.

Toch heeft de loop der tijden niet kunnen beletten, dat onder de Sasaks de oude weefkunst meer en meer verloren gaat. Slechts in de waktoe-tiga-dessa's ziet men de vrouwen nog de oude, sterke, katoenen donkere doeken weven, met weinig variatie in kleur en patroon.

Te Sembaloen en in de andere dessa's in het gebergte is de oude weefkunst in eere gehouden, ook in enkele kleinere waktoe-tiga-dassans in de vlakte, doch in de groote dessa's Masbagik, Sakra e.a. weeft men met zijde en volgt uitheemsche patronen en kleuren na.

Alleen te dessa Dassan-lekong, afstammende van Sembaloen, maakt men nog sterke, katoenen weefsels, doch de patronen zijn moderner en de kleuren levendiger geworden. Door de verwaarloozing der oude weefkunst in de van waktoe-tiga naar waktoe-lima omgezwaaide dorpen, kan het gebeuren, dat ingeval van ernstige ziekte, de patient met angst denkt aan de verzaking van de adat zijner voorvaderen en den toorn vreest van het poesakadoek, dat sinds lange jaren niet meer is nage-

weven en nu door de witte mieren geschonden en vernield in een vergeten mandje ergens op de vliering wordt teruggevonden.

Een der jongere districtshoofden van Oost-Lombok schreef een sleepende kwaal van hem toe aan de verwaarloozing van zijn ragi poesaka, die zoo was aangevreten door de witte mieren, dat patroon en kleur onherkenbaar en namaak onmogelijk meer was. In de zuivere waktoe-tiga-dessa's zal echter de arbeid aan het weefgetouw niet verslappen.

De van de voorouders geërfde doeken zullen worden nageweven, zoolang vrees en angst voor ongeluk en ziekten zal blijven bestaan. De voorschriften omtrent de heilige doeken waarborgen de instandhouding en de voortzetting.

II. Mededeelingen van den Gezaghebber van Midden-Lombok S. van den Brink.

De „Kombong" is in de onderafdeeling Midden-Lombok bekend onder den naam „ragi". Het weefsel is ook hier grof en vertoont gewoonlijk de kleuren wit, zwart en rood, of slechts 2 kleuren: wit en zwart.

Aangaande die „ragi" kon ik het volgende te weten komen.

Indien er voor de bevolking belangrijke gebeurtenissen plaats moeten hebben, als besnijdenis, haarknippen van jong geborenen, tanden vijlen en dergelijke, wordt door de betrokken familieleden een pemangkoe gevraagd, den dag vast te stellen, waarop de vervaardiging van het weefsel dient begonnen.

Het weven van de „ragi" geschiedt uitsluitend door maagden, die tijdens den arbeid rein moeten zijn en geen maandelijksche ongesteldheid mogen hebben.

Is de „ragi" gereed, dan wordt de pemangkoe er weer bijgeroepen, om te constateeren, dat het weefsel aan het doel beantwoordt.

Na geschikt verklaring wordt het opgeborgen ten huize van een der oudste rechthebbende familieleden. De tijd, verloopende tusschen de afwerking van de „ragi" en het gebruik er van, is 14 dagen of 3 weken, doch nooit langer dan een maand.

Intusschen wordt er een huisje (paosan) gebouwd, waarin de gebeurtenissen zullen plaats hebben. Den avond voor het gewichtig gebeuren, na het ondergaan der zon en als de pelita's reeds zijn aangestoken, worden alle „ragis" der belanghebbende huisgezinnen in de paosan op een verhooging onder een klamboe gelegd. Nachtlegers zijn er bij opgeslagen voor de bewakers dezer ragi's (in den regel pemangkoe'). Rondom de ragi's worden rijst, kip, gebak en diverse versnaperingen geplaatst. Van deze lekkernijen mogen de wachters ook wel een gedeelte nuttigen, doch niet alles. Uit het neerleggen van dien mondvoorraad rondom de ragi's, de bestaande bepaling dat de wachters er wel een gedeelte van mogen gebruiken, mag de gevolgtrekking gemaakt worden, dat geloofd wordt, dat er een of meerdere geesten in de ragi huizen.

Den volgenden morgen hebben dan de formaliteiten plaats in de „paosan". Na afloop worden de „ragi's" door den pemangkoe doorgesneden en vervolgens om met water gevulde gendi's of andere dergelijke waterkannen gewikkeld, zoodanig, dat de franje in het water hangt. Het geheel wordt als ware het een kind in den arm des pemangkoe's eenige malen rond gedragen onder gamelanlawaai, en daarna worden de kinderen, die eenige bewerking hebben ondergaan, besprenkeld met het van de franje afdruipende water. Is dit alles afgeloopen, dan ontvangen de besprenkelde kinderen, zoo jongens als meisjes, ieder de gebruikte ragi, die zij hun leven lang met zorg bewaren.

Tot bestrijding of afweer van ziekten, wordt zulk ceremonieel in deze streken niet gehouden. Wel wordt indien er ziekte in een gezin is, door den pemangkoe de raad

gegeven, de ragi op een andere plaats te leggen.

De „ragi" wordt zoowel door de waktoe lima als door de waktoe tiga gebruikt in de bergstreken en in het Z. W. deel van Midden-Lombok, doch voornamelijk door de waktoe tiga.

Bovengenoemde gegevens controleerende in waktoe tiga streken als Sengkol, Poedjoet en Soekarara, verkreeg ik nog de volgende inlichtingen.

In die streken wordt de „ragi" alleen gebruikt bij het knippen der haren van jong geborenen. Die kinderen worden dan in het weefsel gewikkeld en rondgedragen. De franje van het doorgesneden weefsel wordt daar niet in water gedrenkt.

Vroeger, in oorlogstijd, werd de ragi ook door krijgers als buikgordel gedragen, ter erlanging van onkwetsbaarheid.

Standaard-kleuren zijn daar niet bekend. Toch kwamen de kleuren van de „ragi's', die ik er zag, veelal overeen met de bovengenoemde, welke voornamelijk in de bergstreken ten Noorden van Batoekliang en Kopang gebezigd worden. De franje wordt, vooral in het Zuid-Westen van Midden-Lombok, veelal tot koord gedraaid. Van een met zorg bewaren der „ragi" is in de streken ten Z. W. van Djonggat geen sprake.

Heeft het weefsel eenmaal zijn dienst gedaan, dan wordt het door de vrouwen dagelijks gebruikt om er haar zuigelingen in te dragen.

De „ragi" wordt bij overlijden van den eigenaar dikwijls weggeschonken aan een kijai of pemangkoe.—

III. Mededeelingen van den Controleur van West-Lombok G. G. J. Christan.

Een door mij in het district Ampenan-West ingesteld onderzoek heeft het volgende uitgewezen:

Zooals bekend zijn in genoemd district de centra van de „waktoe tiga" de desa dasan Tjermen en de dasan Klongkong van de desa Krandji.

In beide centra verstaat men onder „kombong" het hieronder medegedeelde: In een koperen kom of bak (alleen koper mag hiervoor gebezigd worden en het „waarom" ben ik nog niet te weten gekomen) wordt 1 tjatoe (d.i. 8 katti padi tot rijst verstampt) rijst gedaan waarbij 1000 kepengs gevoegd worden. Daarna legt men over de rijst heen één toekal (wrong) wit garen. Is dit geschied dan legt men daar een klapper op die alleen van de buitenste schil ontdaan is en op die klapper worden nu pisangs vastgestoken of vastgebonden. Daarna worden in de vezelbast van die klapper, in een krans die van boven wijder uitstaat, bamboelatjes gestoken aan het eind waarvan dan pinangnoten, schillen van djagoeng en vruchten worden vastgemaakt en bevestigd.

Het geheel wordt samengehouden en omkranst door slingers van bloemen, bladeren en strootjes (rokok). In het midden van de klapper is een bamboelat gestoken die langer is dan de andere bamboelatjes en die een jonge ananasvrucht als versiering draagt. Op deze ananasvrucht worden weer andere bloem- en vruchtenversiieringen gestoken. Dit is een z. g. mannelijke kombong. De vrouwelijke kombong onderscheidt zich van de mannelijke doordat een van bloemen nagemaakte haarwrong extra op een langere bamboe in het midden der kombong bevestigd wordt.

De kombongs mogen alleen door de pemangkoes gemaakt worden en wel tegen een belooning van 1744 kepengs. Het mocht mij niet gelukken te weten te komen hoe en waarom men juist aan dit getal gekomen is.

De kombongs worden alleen gebezigd bij z.g. groote feesten. De „waktoe tiga" bedoelt hiermede dat slechts dan de kombongs (er worden altijd 1 mannelijke en 1 vrouwelijke gemaakt en gebezigd) daargesteld worden als bijv. het scheren der kinderen, het tanden vijlen en de besnijdenis samen gaan. Dit heeft niet op een kind betrekking. Als A. bijv. zijn kind de tanden wil laten vijlen, een ander kind van hem of van B. besneden

moet worden, weder een ander kind geschoren moet worden, dan eerst bezigt men de kombongs. Deze kombongs worden, indien de stoet zich naar de plaats begeeft waar de plechtigheden zullen plaats hebben, voorop gedragen, de vrouwelijke kombong steeds vóór de mannelijke. V. z. ik heb kunnen nagaan is het geloof dat de goede geesten, (zoowel mannelijke als vrouwelijke) zich in de kombongs nestelen.

Na afloop van de plechtigheid zijn de rijst, de kepengs, de klapper, het garen en de pisangs voor den pemangkoe; de rest voor de belanghebbenden en andere feestgangers.

Bij dit alles spelen echter de z.g. kemali' de hoofdrol. Een kemali' is in het algemeen een smalle strook grof weefsel zonder eind van verschillende gekleurde draden.

De pemangkoe kent de standaardmodellen en de kemali' worden geleverd door den pemangkoe à raison van 100 à 150 kepengs het stuk. Het weven van de kemali' geschiedt door de echtgenoote van den pemangkoe of door diens vrouwelijke bloed- en aanverwanten.

De „waktoe tiga" van de desa dasan Tjermen bezigt bij de plechtigheid van het scheren der kinderen de volgende kemali':

1. De groote kemali' oemba' een weefsel uit verschillend gekleurde garens geweven, 35 c.M. breed en in den vorm van een slendang. De franjes aan de beide uiteinden van deze kemali' zijn met rissen kepengs versierd (de hoeveelheid is onbepaald).

In deze slendang wordt het kind naar de plaats waar de plechtigheid zal plaats hebben gedragen.

In een z.g. kotak (doos) of bebetek worden het kind nagedragen:

1. de kleine kemali' oemba' (± 12 tot 15 c.M. breed. welke breedte ook de volgende kemali' hebben).
2. de kemali' lamak segeleng
3. de kemali' balan

4. de kemali' lepas
5. de kemali' idedari
6. de kemali' koening

Na de plechtigheid van het scheren worden deze zes kemali' doorgeknipt of doorgesneden (naar verkiezing). De uiteinden worden in water gedoopt, dat de pemangkoe uit de bron van de poera Lingsar of uit de bron (kleboetan) van dasan Tjermen moet halen, en daarmede worden alle aanwezigen besprenkeld. Het kind moet daarna op de kemali' lamak segeleng gaan zitten, de kemali' idedari wordt op het hoofd gelegd en de kemali' koening om de buik en lenden van het kind gewonden. De kemali' balan wordt beschouwd als de „penoenggoe roemah", een talisman of djimat in staat de kwade geesten te weren. De kemali' lepas is eveneens een „penoenggoe" doch ondergeschikt aan de kemali' balan.

Men kan geen dezer kemali' afzonderlijk koopen, doch steeds deze 6 bij elkaar, omdat deze slechts tezamen gebezigd worden. In huis mogen de kemali' overal bewaard worden mits niet op den grond en hooger dan de andere goederen. Na een plechtigheid medegemaakt te hebben blijven deze 6 kemali' verder ongebruikt.

De groote kemali' oemba is en blijft het bezit van den pemangkoe.

Bij de besnijdenis en het tanden vijlen wordt slechts een kemali' gebezigd en wel de z.g. kemali' boewak boenoet. In beide gevallen wordt na afloop der plechtigheid deze kemali' doorgesneden of doorgeknipt, de uiteinden in water gedompeld en daarmede worden dan de belanghebbenden en de andere aanwezigen besprenkeld.

Hierna echter wordt na een besnijdenis deze kemali' als buikband voor het besneden kind gebezigd, terwijl bij het tandenvijlen de nog niet doorgeknipte of doorgesneden kemali' aangewend wordt om de lippen van elkaar te houden.

Al de hierboven genoemde kemali' zijn z.g. kemali' oerip, waarvan de „waktoe tiga" van desa dasan Tjermen er nog een tweetal kent en bezigt t.w.:

1. de kemali' pelembah gong.

Nadat deze kemali' door den pemangkoe is doorgesneden worden de uiteinden in water gedoopt en met dit water besprenkelt men zwellingen aan de schouders (alleen aan de schouders) die daardoor genezen zullen.

2. de kemali' perigi Lingsar. Deze kemali' wordt aangewend indien men het te kwaad heeft, z.g. bezeten is door een geest van Lingsar. Men gaat alsdan gewapend met die kemali' naar Lingsar en nadat de pemangkoe de kemali' heeft doorgesneden of doorgeknipt, worden de uiteinden in het water der bron gedompeld en dat water wordt dan aan den bezetene te drinken gegeven.

Ten slotte kent en bezigt de waktoe tiga van desa dasan Tjermen nog één kemali' en wel een z.g. kemali' mati d.i. de kemali' apit bangkè, welke alleen gebezigd wordt om zieke kinderen te genezen, die bezeten zijn door een kwade geest of kwade geesten van afgestorvenen. Men handelt met deze kemali' precies zooals reeds boven is aangegeven en geeft het zieke kind het water te drinken.

De laatstgenoemde kemali's koopt men eveneens van den pemangkoe tegen een prijs van 100 à 150 kepengs het stuk en kan men die wel afzonderlijk bekomen omdat die kemali's onafhankelijk van elkaar gebezigd worden.

De „waktoe tiga" van de dasan Klongkong desa Krandji kent alleen het gebruik van 4 kemali' bij de plechtigheid van het scheren, t.w.:

1. de groote kemali' oemba', breed 25 à 30 c.M., in weefsel en kleur overeenkomende met de groote kemali' oemba van de „waktoe tiga" van de desa dasan Tjermen, met dit verschil echter, dat het aantal aan ieder uiteinde der kemali' te bevestigen kepengs bepaald

is en 1044 bedraagt. Deze kemali' oemba' wordt als slendang gebezigd en daarin wordt het kind gedragen dat geschoren moet worden. Deze kemali' oemba' is en blijft het bezit van den pemangkoe.

2. de kemali' bandjah Sari (12 tot 15 c.M. breed).— Deze kemali' wordt nog niet doorgesneden of doorgeknipt zijnde, op het hoofd van het kind gelegd dat geschoren moet worden.— Na de plechtigheid wordt deze kemali' bandjah Sari doorgeknipt of doorgesneden, de uiteinden in water gedoopt en alle aanwezigen daarmede besprenkeld.—

3. de kemali' bajan Atas (20 á 30 c.M. breed).—

4. de kemali' kombong (20 á 30 c.M. breed).—

Deze twee kemali' worden bij de plechtigheid in een kotak medegevoerd.— Speciale functies schijnen voor deze kemali' niet te bestaan en dicht men die slechts de rol van „penoenggoe" toe.—

Na afloop van het scheren worden deze 2 kemali' eveneens doorgeknipt of doorgesneden, de einden worden in water gedompeld en de aanwezigen worden daarmede besprenkeld.— De kemali's nos 2, 3 en 4 behooren bij elkaar en worden slechts tezamen aangewend.— Men kan die dan ook slechts tezamen bij den betrokken pemangkoe krijgen.—

Het water waarin de uiteinden dezer kemali's gedoopt worden mag alleen uit de kleboetan van de dasan Klongkong gehaald worden.—

Dit geschiedt in een kalebas (bokah) die in de groote kemali' oemba' naar de bron gedragen en met een gekleurd kleed, de z.g. leloehoer, toegedekt wordt.—

Bij de plechtigheid van het besnijden en tandenvijlen kent de waktoe tiga" van de dasan Klongkong het gebruik van kemali's niet.— Noch de waktoe tiga van de dasan Klongkong, noch de waktoe tiga van de desa dasan Tjermen kent het gebruik van kemali's bij trouw- of begrafenisplechtigheden, bij dodenfeesten of bij het afweren van gevaren en rampen.—

Zooals reeds gezegd worden door beide „waktoe tiga" slechts dan kombongs gebezigd indien de gecombineerde plechtigheden van scheren, besnijdenis en tanden vijlen plaats hebben.—

De werkelijke „waktoe lima" kent de boven genoemde gebruiken niet.— Wel zijn zij hier en daar nog in zwang bij de waktoe lima, die slechts in naam den islam belijdt, doch nog geheel waktoe tiga is, de schakel dus, de overgang van waktoe tiga in waktoe lima.—

Ik heb tot mijn grooten spijt nog geen tijd en gelegenheid kunnen vinden om deze gebruiken in de andere vier Sasaksche districten van dit ressort nader te onderzoeken.— Naar ik verneem zijn ook daar dergelijke gebruiken, doch alweder gewijzigd, in zwang.— Het is mij door koop gelukt op alle kemali's beslag te leggen, uitgezonderd op de groote kemali' oemba' van de „waktoe tiga" van de dasan Klongkong en doe ik U die hierbij toekomen ter doorzending aan het Gewestelijk Bestuurshoofd.

IV. Mededeeling van den wnd. Schoolopziener Nitisastro.

Kemali' lĕmpod (kombong).

Adapoen bangsa Sasak dipoelau Lombok adalah padanja soeatoe kepertjajaan kepada soeatoe seléndang (lémpod), jang diakoeinja bertoeah; seléndang jang sedemikian diseboet „kombong."

Kombong itoe diboeat dari pada benang Kapas boeatannja sendiri, ditenoennja seperti menenoen kain biasa, pandjangnja ± 1½ M, lèbarnja ± 2½ dM, dan pada kedoea belah oedjoengnja masing-masing diikatkan orang kēpēng lama (koetji), sedang tjoraknja (bahasa Sasak ragi") ada bermatjam-matjam; nama ragi (tjorak) itoe oempama: ragi Madjapait, — Gilileboer, — Sanoebaja, — Menangabaris dan lain-lainnja.

Kombong itoe ada doea djenis, jaïtoe kombong laki-laki dan kombong perempoean.

Tidak segala orang menpoenjai kombong, hanjalah orang-orang jang leloehoernja mempoenjai dia, merēka itoe ada hak akan kombong itoe atau memboeat kombong jang seroepa itoe. Oempama seorang mempoenjai kombong ragi Menangabaris, maka kombong itoe mendjadi waris bagi anak, tjoetjoenja dari sebelah laki-laki.

Djikalau toeroenannja itoe lebih dari seorang, dan salah satoe atau masing-masing berkehendak mempoenjai kombong itoe, bolēh ia memboeat kombong baharoe seroepa itoe. Orang jang boekan toeroenannja tidak bolēh (tidak maoe) memakai kombong itoe. Dengan hal jang demikian dapat diketahoei, sanak keloearga sebelah laki-laki dari pada seorang toeroenan, biarpoen soedah beberapa toeroenan.

Adapoen kombong itoe dikeloearkan (dipergoenakan) pada waktoe orang mempoenjai kerdja potong gigi, bersoennat, potong ramboet, njorong (membajar harga perempoean, djikalau hendak dikawin). Lain dari pada itoe, djikalau salah seorang dari pada sanak keloearganja sakit keras, maka terkadang orang meminta barkah pada kombongnja, soepaja dapat semboeh dari penjakitnja.

Seperti soedah terseboet diatas, orang bolēh memboeat Kombong baharoe oentoek miliknja; demikian djoega orang bolēh memboeat kombong oentoek pengganti kombong lama jang soedah boeroek. Orang jang menenoen kombong itoe tidak bolēh sebarang orang, melainkan orang perempoean toea, jang soedah lepas kotor kain. Moelai doedoek menenoen sampai selesai kain kombong itoe, selama itoe dibatjakan orang soeatoe kitab tjeritera. Djikalau kitab itoe soedah tammat dibatja sebeloem kombong selesai ditenoen, maka dimoelai lagi membatja.

Demikianlah beroelang-oelang dibatja kitab tjeritera itoe, sehingga selesai menenoen kain kombong itoe. Dan apabila hendak mengambil kain kombong itoe dari perkakas tenoennja, maka didjatoehkan pada waktoe orang

mempergoenakan dia, jaïtoe pada waktoe orang mempoenjai kerdja potong gigi atau lain-lainnja seperti terseboet diatas.

Oentoek kombong itoe disediakan orang tempat menjangkoetkan, diseboet penjampē, artinja sampaian (sampiran), diboeat dari pada kēpēng bolong ditoesoeh dengan benang (tali) jang koeat dilingkar-lingkarkannja pada sebatang kajoe atau bamboe.

Demikianlah hamba dengar tjeritera hal kombong itoe.

Singaradja, 7 Januari 1923.

24
12

36

